

ЕКОНОМІКА

УДК 354:336.5(477)

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2020.02.10>

Завгородня Світлана Павлівна,
кандидат наук з державного управління,
старший науковий співробітник
відділу критичної інфраструктури,
енергетичної та екологічної безпеки
Національного інституту стратегічних досліджень
ORCID 0000-0002-2177-9995
s.zavgorodnia@ukr.net

ТРАНСФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ: ІСНУЮЧІ МЕХАНІЗМИ ТА ПРІОРИТЕТИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

Анотація

Виконання зобов'язань Україною як члена Енергетичного Співтовариства передбачає зменшення державного втручання, одночасно із забезпеченням доступу до надійних, стійких, сучасних джерел енергії. Положеннями Третього та Четвертого енергетичних пакетів визначено ряд заходів державної допомоги (чи державної підтримки), серед яких: підтримка у питаннях підвищення енергоефективності; заборона відключення вразливих споживачів від електроенергії у критичні моменти; стимулювання до інвестування у нові види виробництва енергії, що походить з відновлюваних джерел; залучення кінцевих споживачів повноцінно брати участь у енергетичному ринку й управляти власним енергоспоживанням.

Метою статті є аналіз існуючих механізмів державної допомоги в Україні у різних секторах енергетики і визначення на цій основі шляхів зменшення державного втручання в умовах трансформування системи управління енергетичним сектором.

Науковою новизною є сформовані за результатами дослідження пропозиції для створення правових умов розвитку ринкових механізмів з одночасним зменшенням державного втручання у різних секторах енергетики.

Висновок. Трансформування системи управління енергетичним сектором в Україні супроводжується зменшенням державної допомоги в окремих секторах енергетики одночасно із фрагментарним впровадженням ринкових механізмів. У результаті аналізу існуючих механізмів державної підтримки в Україні у різних секторах енергетики з'ясовано проблемні питання їх функціонування і визначено пріоритети зменшення державного втручання у зазначену сферу. Можна стверджувати, що задля усунення прогалин функціонування механізмів державної допомоги в різних секторах енергетики для України актуальними є: впровадження енергоефективних заходів на промислових і комунальних підприємствах, запровадження державного стимулювання побутових споживачів до виробництва енергії з відновлюваних джерел; розширення можливостей споживача впливати на власне енергоспоживання; надійний захист вразливих споживачів енергоресурсів через посилення адресності соціальної підтримки.

Ключові слова: державна допомога, енергоефективність, вразливі споживачі енергоресурсів, відновлювана енергетика, електроенергетика.

Zavgorodnia Svitlana P.,
PhD in public administration, Senior Research
Fellow of the Critical Infrastructure, Energy and
Environmental Security Support Office
National Institute for Strategic Studies
ORCID 0000-0002-2177-9995
s.zavgorodnia@ukr.net

TRANSFORMATION OF THE STATE AID SYSTEM IN THE FIELD OF ENERGY IN UKRAINE:
EXISTING MECHANISMS AND PRIORITIES OF IMPROVEMENT

Abstract

The fulfillment of obligations by Ukraine, as a member of the Energy Community, implies reduction of state interference, while providing access to reliable, sustainable, modern energy sources. The positions of the Third and Fourth Energy Packages have identified a number of State aid (or state support) measures, including: support for energy efficiency issues; prohibition of disconnection of vulnerable consumers from electricity at critical moments; stimulation to invest in new forms of renewable energy production; attracting end consumers to participate fully in the energy market and manage their own energy consumption.

The purpose of the article is to analyze the existing state aid mechanisms in Ukraine in different energy sectors and, on this basis, to identify ways to reduce state intervention in the conditions of transforming of management system by the energy sector.

The scientific novelty is the propositions based on the results of the study to create legal conditions for the development of market mechanisms, while reducing state interference in different energy sectors.

Conclusion. Transformation of management system by the energy sector in Ukraine is accompanied by a decrease in state aid in individual energy sectors, along with fragmented implementation of market mechanisms. The analysis of the existing mechanisms of state support in Ukraine in various energy sectors has clarified the problematic issues of their functioning and identified the priorities for reducing state intervention in this field. It can be argued that for the elimination of the gaps in the functioning of state aid mechanisms in different energy sectors for Ukraine are relevant: introduction of energy efficient measures at industrial and municipal enterprises; introduction of state stimulation for household consumers to produce energy from renewable sources; empowering consumers to influence their own energy consumption; reliable protection of vulnerable energy consumers through increased targeting of social support.

Key words: state aid, energy efficiency, vulnerable energy consumers, renewable energy, electricity.

Постановка проблеми. В рамках договору про заснування Енергетичного Співтовариства для України цільовим орієнтиром з конкурентної політики є приведення до 2023 року усіх схем державної допомоги у відповідність до критеріїв сумісності зі спільним енергетичним ринком. Прийнятий у 2014 році Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [1] спрямований забезпечити захист і розвиток конкуренції, дотримання міжнародних зобов'язань України, а також визначає інституційну основу механізму проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання. Для подальшої трансформації системи державної допомоги протягом 2018–2019 років Постановами Кабінету Міністрів України №№ 11, 33, 36, 57, 118 були затверджені критерії оцінки допустимості окремих категорій державної допомоги суб'єктам господарювання. Наразі впроваджуються інституційні засади у напрямку моніторингу державної

допомоги суб'єктам господарювання, контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції, підвищення прозорості функціонування системи державної допомоги та дотримання міжнародних зобов'язань України. Ця робота має бути продовжена та завершена у встановлені терміни.

В енергетичному секторі серед країн Енергетичного Співтовариства в Україні вирізняється тенденція до проведення структурних реформ для розвитку ринкових механізмів і конкуренції, при одночасному збереженні значних обсягів енергетичних субсидій. Як свідчать дані Міжнародного енергетичного агентства (МЕА) (International Energy Agency), за підсумками 2018 року Україна входила до 20 країн світу за найбільшим обсягом енергетичних субсидій, загальна частка яких у ВВП становила 3,4 % [2]. Зважаючи на це, проблемним питанням є визначення пріоритетів до зменшення державного втручання у різних секторах енер-

гетики з одночасним розвитком ринкових механізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить широку бібліографію та детальність дослідження окремих аспектів державної допомоги у різних секторах енергетики представляють праці учених О. Суходолі та А. Сменковського (що стосується державної допомоги побутових споживачів), І. Клопов, Т. Афонченкова, Б. Масенко, Д. Серебрянський та Н. Новицька зосереджували увагу на дослідженні актуальних проблем державної допомоги в секторі відновлюваної енергетики. Аналізу актуальних проблем державної підтримки в різних секторах енергетики присвячені також праці аналітичного характеру. Зокрема, варто відмітити дослідження «Энергетические субсидии в странах Восточного партнерства Европейского Союза», в якому представлено кількісну оцінку заходів державної підтримки як споживання, так і виробництва енергії, що походить з різних видів викопного палива. В аналітичному документі «Інвентаризація енергетичних субсидій в країнах Східного партнерства ЄС: Україна» проведено аналіз інструментів державної політики, які кваліфікуються як енергетичні субсидії і оцінено стан реформування державної допомоги на викопні палива. Що стосується державної підтримки стимулювання енергоефективності, варто відзначити працю Європейської економічної комісії ООН «Политика повышения энергоэффективности: передовой опыт», де представлено структурний аналіз політики і заходів, що націлені сприяти інвестуванню в області енергоефективності.

Метою статті є аналіз існуючих механізмів державної допомоги в Україні у різних секторах енергетики і визначення на цій основі шляхів зменшення державного в умовах трансформування системи управління енергетичним сектором.

Виклад основного матеріалу. Положення Договору про заснування Енергетичного співтовариства виключають можливість будь-якої допомоги з використанням державних ресурсів країни-члена, що може спотворювати конкуренцію шляхом надання переваг певним підприємствам або видам продукції. Водночас зазначене положення не стосується допомоги, що має соціальний характер та надається окремим спожива-

чам [3]. Форми державної допомоги можуть бути різними, зокрема такі, що здійснюють прямий вплив на ціну (бюджетні видатки і податкові пільги), ті, що діють опосередковано – створюючи сприятливі ринкові умови на користь конкретного виду палива, або ж державне фінансування технологічних досліджень і розробок.

В Україні законодавчо визначено різні форми державної допомоги, яка може надаватися суб'єктам господарювання і побутовим споживачам як у секторі економіки загалом, так і в енергетичному. Різним є й трактування державної допомоги у чинному законодавстві. Термін «державна допомога суб'єктам господарювання» трактується як підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності [1]. Окремо визначено термін «субсидії підприємствам» як усі невідплатні поточні виплати підприємствам, які не передбачають компенсації у вигляді спеціально обумовлених виплат або товарів і послуг в обмін на проведені платежів, а також видатки, пов'язані з відшкодуванням збитків державних підприємств [4]. Державну допомогу побутовим споживачам законодавством визначено з використанням терміну «житлова субсидія» – безповоротна адреса на державна соціальна допомога мешканцям домогосподарств, що проживають в житлових приміщеннях (будинках) і не можуть самотужки платити за житлово-комунальні послуги, оплачувати витрати на управління багатоквартирним будинком [5]. Зважаючи, що дана публікація присвячена дослідженню проблематики існуючих механізмів державної допомоги в умовах трансформування системи управління енергетичним сектором, то проблемні питання дослідження сутності державної допомоги залишаються поза увагою в межах нашого дослідження.

Для подальшої лібералізації енергетичного ринку і зменшення державного втручання одночасно із забезпеченням доступу до енергетичних ресурсів в Україні передбачено запроваджувати механізми державної допомоги (державної підтримки) у відповідності з положеннями Третього і Четвертого

енергетичних пакетів. У положеннях Директив 2009/72/ЄС [6], 2009/73/ЄС [7] визначено заходи державної допомоги (або підтримки) на ринку природного газу та електроенергії, що передбачають:

- гарантування постачання енергії, необхідної для вразливих споживачів у рамках соціального забезпечення або підтримки в питаннях підвищення енергоефективності;

- заборону відключення вразливих споживачів від електроенергії в критичні моменти;

- стимулювання до інвестування у нові види виробництва енергії, що походить із відновлюваних джерел.

У положеннях Четвертого енергетичного пакету «Чиста енергія для європейців» акцентується увага на пошуці можливостей для кінцевих споживачів:

- повноцінно брати участь в енергетичному ринку на рівних умовах з іншими учасниками ринку за рахунок переходу від централізованих систем до розподіленої генерації;

- управляти власним енергоспоживанням.

Задля цього у положеннях Директиви 2018/2001/ЄС визначається [8], що державна допомога (державна підтримка) має спря-

мовуватися окремим домогосподарствам чи енергетичним кооперативам (аналоги українських ОСББ) для активізації створення власних джерел відновлюваної енергії. В кінцевому підсумку, «виробник-споживач» енергоресурсів отримує можливість генерувати, споживати, зберігати та продавати надлишкову продукцію, а також стимулює домогосподарства до активного економічного життя й управління власним енергоспоживанням.

Наразі в Україні *державна допомога у газовому секторі* реалізується через механізм покладання спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу. Зобов'язання державних газовидобувних компаній продавати газ для населення та релігійних організацій є непрямою формою державної допомоги для визначеної категорії споживачів. У результаті різниці між ринковою та фіксованою цінами на природний газ у суб'єктів ринку природного газу, які виконують спеціальні обов'язки, виникли значні обсяги недоотриманих доходів. Недоотримані доходи в «Укргазвидобування», НАК «Нафтогаз України» з початку жовтня 2015 року до кінця грудня 2018 року від неринкової ціни реалізації природного газу оцінено в 114 млрд. грн. (Табл. 1).

Таблиця 1.

Державна допомога в газовому секторі

Механізми державної допомоги	Форма, отримувачі державної допомоги	Законодавчий акт, що регулює	Розмір наданої державної підтримки	Довідково
1. Зобов'язання господарських товариств, 100 відсотків акцій (паїв, часток) яких належать державі або іншому господарському товариству, єдиним акціонером якого є держава (ПАТ «Укргазвидобування», акціонерне товариство «Державне акціонерне товариство «Чорноморнафтогаз» продавати газ НАК «Нафтогаз України» для формування ресурсу природного газу для побутових споживачів, релігійних організацій	Непряма форма державної допомоги, державна допомога для населення, релігійних організацій	Постанова КМУ «Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу» від 19 жовтня 2018 р. № 867 (діє до 01.05.2020 року)	За період з 01.10.2015 року по 31.12.2017 року збитки «Укргазвидобування» від неринкової ціни реалізації видобутого газу становили 74,8 млрд. грн. [11]. (Відповідно до Закону України «Про ринок природного газу», виконуючи спеціальні обов'язки «Укргазвидобування» має право на отримання компенсації)	Ціна продажу природного газу НАК «Нафтогаз України» для населення, релігійних організацій визначається за мінімальною ціною серед: - ринкової вартості природного газу; - як добуток середньої арифметичної ціни продажу природного газу для промислових споживачів та дисконту, розмір якого становив: з 1.11.2018 – 0,6943; з 1.05.2019 – 0,8. З травня 2019 року ціна на газ для населення та релігійних організацій встановлювалася на основі ринкової вартості природного газу.

2. Зобов'язання НАК «Нафтогаз України» продавати/постачати природний газ для побутових споживачів, релігійних організацій та виробників теплової енергії з метою надання послуг з опалення та постачання гарячої води населенню та релігійним організаціям	Непряма форма державної допомоги, державна допомога для населення, релігійних організацій	Постанова КМУ «Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу» від 19 жовтня 2018 р. № 867 (діє до 01.05.2020 року)	Загальна сума компенсації «Укргазвидобування», НАК «Нафтогаз України» становить 01.10.2015 – 31.12.2018 – 114 млрд. грн. [12].	Ціна продажу природного газу НАК «Нафтогаз України» для населення, релігійних організацій визначається за мінімальною ціною серед: - ринкової вартості природного газу; - як добуток середньої арифметичної ціни продажу природного газу для промислових споживачів та дисконту, розмір якого становив: з 01.11. 2018 – 0,6943; з 01.05.2019 – 0,8.
		Постанова КМУ «Про внесення змін до Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу» від 27 листопада 2019 р. № 1000	...	Ціна продажу природного газу для побутових споживачів, виробників теплової енергії та релігійних організацій буде формуватися: - за фіксованою ціною у I кварталі 2020 року та у квітні 2020 року; - на ринкових умовах.

*Джерело: складено автором на основі: [9–12]

За повідомленням Міністра енергетики та захисту довкілля Олексія Оржеля, з травня 2020 року буде встановлено ринкові ціни на природний газ для всіх категорій споживачів енергоресурсів. Для захисту побутових споживачів від різкого підвищення ціни на природний газ з 1 січня 2020 року введено в дію механізм продажу природного газу за ринковою чи фіксованою ціною на період першого кварталу та квітня 2020 року, на вибір споживача [9]. Проте впровадження фіксованої ціни на природний газ при відсутності механізму компенсації витрат в результаті покладання спеціальних обов'язків на учасників ринку нівелює інтерес у незалежних постачальників, а у споживачів – можливість вибору постачальника енергоресурсів за найбільш вигідними для них умовами.

Після запровадження нової моделі ринку електроенергії з 1 липня 2019 року державна допомога в електроенергетиці також здійснюється на основі механізму покладання спеціальних обов'язків на учасників ринку, який діятиме до кінця 2020 року. Постановою КМУ від 05.06.2019 р. № 483 [13] визначено виробників електричної енергії (ДП «НАЕК Енергоатом» і ПАТ «Укргідроенерго»),

на яких покладено обов'язки продавати ДП «НАЕК Енергоатом» – 90 % і ПАТ «Укргідроенерго» – 35 % виробленої електроенергії за граничною ціною, яка була встановлена у квітні–травні 2019 року. За оцінками НКРЕКП, в результаті дії механізму покладання спеціальних обов'язків на учасників ринку електричної енергії додаткове навантаження на промисловість та бюджет сягне близько 37 млрд. грн. на рік [14]. Наразі у Міністерстві енергетики та захисту довкілля розглядають можливість приведення ціни на електроенергію до ринкового рівня для тих побутових споживачів, які споживають значну кількість електроенергії – понад 500 кВт·год. Щоб забезпечити доступ для побутових споживачів до електроенергії за ринковими цінами, необхідно надати право споживачам регулювати власне споживання. Побутових споживачів залучити до активної участі у зниженні обсягів споживання електроенергії доцільно за рахунок динамічного ціноутворення на передачу електричної енергії у час максимальних (пікових) навантажень.

Завдяки існуючим механізмам державної допомоги в секторі відновлюваної енергетики протягом січня – вересня 2019 року

введено більше об'єктів, ніж за попередні 10 років. За останні 5 років залучено майже 4 млрд. євро інвестицій у проекти відновлюваної енергетики, у сонячні станції приватних домогосподарств – близько 300 млн. євро. Поряд з тим, виконання спеціальних обов'язків Гарантованим покупцем купувати всю відпущену електроенергію з відновлюваних джерел енергії за «зеленим» тарифом та масштабне зростання частки енергії з відновлюваних джерел, при недосконало-

сті механізмів підтримки таких виробників, зумовило прогнозований дефіцит коштів у розмірі 13–14 млрд. грн. (Табл. 2). Подальші ініціативи з трансформації механізмів державної підтримки у секторі відновлюваної енергетики, що полягають у добровільній реструктуризації існуючого «зеленого» тарифу, перехід до аукціонів засвідчують усвідомлення необхідності уточнення механізмів підтримки виробників «зеленої» енергетики.

Таблиця 2.

Державна допомога в секторі відновлюваної енергетики

Механізми державної допомоги	Форма, отримувачі державної підтримки	Законодавчий акт, що регулює	Розмір наданої державної підтримки	Довідково
1. Зобов'язання Гарантованого покупця купувати у суб'єктів господарювання, яким встановлено «зелений» тариф всю відпущену електричну енергію, вироблену на об'єктах електроенергетики з альтернативних джерел енергії	Пряма форма державної допомоги, державна допомога для виробників	Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 р. № 2019-VIII	Прогнозована сума виплат для об'єктів генерації з ВДЕ за «зеленим» тарифом в 2019 році становитиме 28 млрд грн, а в 2020 році обсяг виплат за «зеленим» тарифом виросте майже в два рази – до 45 млрд грн.	В результаті виконання спеціальних обов'язків у 2020 році дефіцит коштів Гарантованого покупця на оплату електроенергії виробникам з ВДЕ може скласти 13–14 млрд. грн.. Для збалансування фінансових показників Гарантованого покупця Міністерство енергетики та захисту довкілля України напрацювало концепцію законопроекту, в якому інвесторам, які працюють у секторі відновлюваної енергетики, пропонується добровільно знизити ставку «зеленого» тарифу, а строк дії договору продовжити на 5 років
2. Зобов'язання НЕК «Укренерго» компенсувати витрати Гарантованому покупцю на «зелений» тариф за рахунок тарифу на передачу електроенергії	Непряма форма державної допомоги, державна допомога для виробників	Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 р. № 2019-VIII	Через заборгованість учасників ринку у сплаті тарифу на передачу електроенергії, НЕК «Укренерго» не має більше 481 млн. грн.. з необхідних 821 млн. грн., які повинна сплатити Гарантованому покупцю, як аванс для компенсації за «зеленим» тарифом.	
3. Зобов'язання Гарантованого покупця купувати у суб'єктів господарювання за аукціонною ціною всю відпущену електричну енергію, вироблену на об'єктах електроенергетики з альтернативних джерел енергії	Пряма форма державної допомоги, державна допомога для виробників	Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 р. № 2019-VIII	Запровадження аукціонів з розподілу державних квот передбачається з 1 січня 2020 року	Запровадження конкурентних умов стимулювання виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії, зменшення ціни на вироблену такими об'єктами електричну енергію.

* Джерело: складено автором на основі: [14–17]

Наразі в Україні механізми державної допомоги з перетворення кінцевого споживача (ОСББ чи домогосподарств) на учасника ринку, з можливістю генерувати, використовувати, відпускати в мережу електроенергію з відновлюваних джерел за прикладом держав-членів ЄС «там де виробляється, там і споживається» взагалі відсутні. Щоб перетворити кінцевого споживача на учасника ринку, в тому числі ринку балансування потреб споживання та виробництва, в основі механізму державної допомоги кінцевих споживачів має бути принцип співфінансування, за яким компенсується частка від вартості обладнання. Такий механізм державної допомоги дає змогу знизити витрати на оплату рахунків за енергетичні послуги побутових споживачів, а також подолати складні життєві обставини та повернутися до активного економічного й соціального життя.

Державна підтримка стимулювання енергоефективності спрямовувалася на заохочення фізичних осіб та ОСББ до впровадження енергоефективних заходів. Станом на листопад 2019 року відшкодовано 2,8 млрд. грн. за Програмою «теплі кредити». Із 2018 року Фонд енергоефективності щорічно отримує фінансування з Державного бюджету в обсязі 1,6 млрд. грн. для реалізації проектів енергоефективності в ОСББ. Поряд

із тим, необхідно розробити механізми стимулювання впровадження енергоефективних заходів на промислових і комунальних підприємствах, підприємствах тепло- та водопостачання у рамках розробки Національного плану дій з енергоефективності на період до 2025 року. Включення до проекту Національного плану дій з енергоефективності на період до 2025 року заходів з регулювання попиту і перетворення побутових споживачів на учасників ринку відновлюваної енергетики також сприятиме зниженню рівня витрат споживачів на енергопостачання.

Протягом останніх років значно зменшився обсяг державної допомоги у вугільній галузі. В 2016–2017 роках державна допомога реалізовувалася для поповнення обігових коштів або збільшення статутного капіталу вугледобувних підприємств для погашення заборгованості із заробітної плати (50 млн. грн у 2016 році), часткового покриття витрат із собівартості готової товарної продукції (2121,8 млн. грн.). Натомість, у Державному бюджеті на 2020 рік визначено, що державна підтримка буде реалізовуватися для ліквідації збиткових державних вугледобувних та вуглепереробних підприємств, реструктуризацію вугільної промисловості у відповідності з вимогами законодавства ЄС (Табл. 3).

Таблиця 3.

Державна допомога у вугільній галузі

Механізми державної допомоги	Форма, отримувачі державної допомоги	Законодавчий акт, що регулює	Розмір наданої державної підтримки	Довідково
1. Ліквідація збиткових державних вугледобувних та вуглепереробних підприємств	Пряма форма державної допомоги, державна допомога для виробників	Постанова КМУ від 21.02.2018 р. № 93 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для ліквідації збиткових вугледобувних та вуглепереробних підприємств»	2018: 281,1 млн. грн. 2019: 299,7 млн. грн. 2020: 659,7 млн. грн..	Рішення Ради (2010/787/ЄС) від 10.12.2010 року регламентує застосування для вугільного сектору загальних правил надання державної допомоги, або лише на закриття неконкурентоспроможних шахт.
2. Реструктуризація вугільної галузі	Пряма форма державної допомоги, державна допомога для виробників	Розпорядження КМУ від 18.08.2017 р. № 605-р «Про схвалення Енергетичної стратегії на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»	2018: 1671,1 млн. грн. 2019: 2 946,0 млн. грн. 2020: 1 997,7 млн. грн..	
3. Державна підтримка будівництва шахти «Ново-волинська»	Пряма форма державної допомоги, державна допомога для виробників	Розпорядження КМУ від 09.11.2016 р. № 824-р «Про затвердження проекту «Будівництво шахти № 10 «Ново-волинська» ДП «Волинвугілля»	2019: 69 млн.грн.	Для задоволення потреби економіки у необхідному обсязі енергетичних ресурсів

*Джерело: складено автором на основі: [18–20]

Державна підтримка вразливих та окремих категорій споживачів енергоресурсів здійснюється на засадах адресності. Враховуючи зростання тарифів на житлово-комунальні послуги в останні роки, розмір субсидій і пільг знизився з 71 млрд. грн у 2018 році до 47,6 млрд. грн., передбачених у Державному бюджеті на 2020 рік (Табл. 4). Зазначена динаміка стала результатом проведення верифікації одержувачів субсидій. Проте ситуація, коли існують (1) домогосподарства, що знаходяться за межею енергетичної бідності та потребують державної підтримки,

і (2) домогосподарства, які отримували субсидії в обсязі близько 24 тис. грн., засвідчує необхідність більш чіткого визначення адресатів отримання субсидій. Для виявлення та віднесення до категорії вразливих споживачів енергоресурсів доцільно розробити порядок віднесення споживачів енергоресурсів до категорії вразливих з урахуванням критеріїв, що характеризують не тільки майновий стан і доходи населення, але й можливість споживачів долучитися до альтернативних варіантів енергозабезпечення.

Таблиця 4

Державна підтримка вразливих та окремих категорій споживачів енергоресурсів

Механізми державної підтримки	Форма, отримувачі державної підтримки	Законодавчий акт, що регулює	Розмір наданої державної підтримки	Довідково
1. Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на надання пільг та житлових субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати	Пряма форма державної допомоги, Субсидія, пільги для споживачів	Постанова КМУ від 21.10. 1995 р. № 848 «Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива»; Постанова КМУ від 17.04 2019 № 373 «Деякі питання надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг у грошовій формі»; Постанова КМУ від 27.12.2018 №1176 «Деякі питання надання житлових субсидій населенню у грошовій формі»	2018: 71 млрд. грн. 2019: 35,1 млрд. грн.	З 1 січня 2019 року розпочато надання населенню субсидій на оплату житлово-комунальних послуг у грошовій формі, з березня 2019 – у готівковій. З травня 2019 – виплата субсидій у готівковій формі усім домогосподарствам, які їх отримують у неопалювальний період; виплата пільг у готівковій чи безготівковій формі здійснюється на вибір отримувача
2. Виплата пільг і житлових субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу у грошовій формі			2019: 20 млрд. грн.. 2020: 47, 6 млрд. грн.	
3. Заходи захисту вразливих споживачів від відключення у певні періоди, спрямовані на задоволення потреб таких споживачів в електричній енергії	Непряма форма державної підтримки споживачів	Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 № 2019-VIII	На кінець вересня 2019 року заборгованість населення за постачання електричної енергії становила 4,5 млрд. грн, на кінець вересня 2018 – 3,8 млрд. грн.	Дані, які стосуються заборгованості вразливих споживачів за постачання електроенергії та природного газу відсутні. Для забезпечення дисциплінованості оплати ЖКП у готівковій формі серед отримувачів субсидій передбачено, що отримати право на їх призначення можна лише після погашення заборгованості або реструктуризації.
4. Заходи захисту вразливих споживачів від відключення у критичні періоди з метою задоволення потреб таких споживачів у природному газі			На кінець вересня 2019 року заборгованість населення за постачання природного газу становила 22,3 млрд. грн, на кінець вересня 2018 – 16,8 млрд. грн.	

5. Відшкодування збільшеної частини суми кредитів за Програмою «теплі кредити»	Пряма державна підтримка Державна підтримка для споживачів, в тому числі вразливих споживачів	Постанова КМУ від 17.10.2011 р. № 1056 «Деякі питання використання коштів у сфері енергоефективності та енергозбереження»	На реалізацію заходів за Програмою «теплі кредити» передбачено: 2018: 0,5 млрд. грн. 2019: 0,4 млрд. грн. – державного бюджету, 195 млн. грн. - з місцевих бюджетів 2020: 0,4 млрд. грн.	Для вразливих споживачів надаються кредити на умовах відшкодування 35 % від суми кредиту. Якщо у складі ОСББ є родини-отримувачі субсидій, то таке ОСББ отримує відшкодування від 40 до 70 % суми кредиту – залежно від кількості субсидіантів. Дані, які стосуються відшукування за кредитами для вразливих споживачів відсутні.
--	---	---	---	---

**Джерело: складено автором на основі: [18–20]*

Висновки. В умовах трансформування системи управління енергетичним сектором в Україні протягом останніх років спостерігалося зменшення та впорядкування державної допомоги відповідно до вимог Третього енергетичного пакета ЄС. Зменшення державної допомоги в окремих секторах енергетики супроводжується фрагментарним впровадженням ринкових механізмів. Зважаючи на зазначену тенденцію, пропонуються такі шляхи зменшення державного втручання у зазначену сферу з одночасним розвитком ринкових механізмів:

- припинення дії механізму покладання спеціальних обов'язків на суб'єктів ринків природного газу й електричної енергії у визначені законодавством терміни, із запровадженням при цьому інших механізмів захисту вразливих категорій споживачів, що не будуть спотворювати енергетичні ринки;
- розроблення й затвердження Національного плану дій з енергоефективності на період до 2025 року із включенням заходів з регулювання попиту і стимулювання побутових споживачів до участі у ринку відновлюваної енергетики;
- розроблення механізму доведення інформації до побутових споживачів щодо цінних пропозицій для вибору постачальників за найбільш вигідними умовами;
- розроблення механізму залучення побутових споживачів електричної енергії до управління попитом;
- розроблення програми державної підтримки кінцевих споживачів енергоресурсів на придбання обладнання для участі у програмі управління енерговикористанням

за принципом співфінансування; програми державної підтримки впровадження енергоефективних заходів для промислових і комунальних підприємств;

- розроблення порядку віднесення споживачів енергоресурсів до категорії вразливих з урахуванням критеріїв, що характеризують не тільки майновий стан і доходи населення, але й уразливість споживачів щодо альтернативних варіантів енергозабезпечення.

Список використаних джерел:

1. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1555-18> (Дата звернення: 10.01.2020).
2. IEA fossil fuel subsidies database. URL: <https://www.iea.org/weo/> (Дата звернення: 10.01.2020).
3. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства (набрання чинності для України від 01.02.2011): URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_926 (Дата звернення: 10.01.2020).
4. Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету: наказ Міністерства фінансів України від 12.03.2012 № 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0456-12> (Дата звернення: 10.01.2020).
5. Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого

півного побутового палива: постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 1995 р. № 848. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-95-%D0%BF> (Дата звернення: 10.01.2020).

6. Про спільні правила внутрішнього ринку електроенергії та про скасування Директиви 2003/54/ЄС: Директива Європейського Парламенту та Ради 2009/72/ЄС від 13 липня 2009 року. URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245023096> (Дата звернення: 10.01.2020).

7. Про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та про скасування Директиви 2003/55/ЄС: Директива Європейського Парламенту та Ради 2009/73/ЄС від 13 липня 2009 року. URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245025615> (Дата звернення: 10.01.2020).

8. On the promotion of the use of energy from renewable sources: Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L2001&from=BG> (Дата звернення: 10.01.2020).

9. Гарантована ціна на газ захистить населення від коливань цін. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/garantovana-cina-na-gaz-zahistit-naselennya-vid-kolivan-cin> (Дата звернення: 10.01.2020).

10. НАК «Нафтогаз України». Річні звіти. Річний звіт за 2017 рік. URL: http://www.naftogaz.com/files/Zvity/NAK_AnRep2017-UA.pdf (Дата звернення: 10.01.2020).

11. НАК «Нафтогаз України». Річні звіти. Річний звіт за 2018 рік. URL: <http://www.naftogaz.com/files/Zvity/Annual-Report-2018-ukr.pdf> (Дата звернення: 10.01.2020).

12. Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу: постанова Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2018 р. № 867. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2018-%D0%BF> (Дата звернення: 10.01.2020).

13. Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов'язків на учасників ринку електричної енергії для забезпе-

чення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку електричної енергії: постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2019 р. № 483. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2019-%D0%BF> (Дата звернення: 10.01.2020).

14. Позиція НКРЕКП щодо прийнятого рішення «Про покладання спеціальних обов'язків для забезпечення загальносуспільного інтересу із доступності електричної енергії для побутових споживачів». URL: <http://www.nerc.gov.ua/?news=9128> (Дата звернення: 10.01.2020).

15. Катастрофи ще нема, але грошей на «зелений» тариф вже не вистачає. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2825845-katastrofi-se-nema-ale-grosey-na-zelenij-tarif-vze-ne-vistacae.html> (Дата звернення: 10.01.2020).

16. «Укренерго» просить прибрати компенсацію «зеленим» з тарифу. URL: http://ua-energy.org/uk/posts/ukrenerho-prosytprybraty-kompensatsiiu-zelenym-z-taryfu?fbclid=IwAR1K9tHFqi1M5dSN4bs4aX9JP5JyvLt4IOohcp4JgLIHUPh_-15llYCSPZA (Дата звернення: 10.01.2020).

17. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13.04.2017 р. № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19> (Дата звернення: 10.01.2020).

18. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19> (Дата звернення: 10.01.2020).

19. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23 листопада 2018 року № 2629-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19> (Дата звернення: 10.01.2020).

20. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14 листопада 2019 року № 294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/294-IX> (Дата звернення: 10.01.2020).

References:

1. Verhovna Rada Ukrainy. (2014). *Pro derzhavnu dopomohu subiektam hospodariuvannia*: Zakon Ukrainy No 1555-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1555-18> (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].

2. IEA fossil fuel subsidies database. URL: <https://www.iea.org/weo/> (Last accessed: 10.01.2020)
3. Verhovna Rada Ukrainy. (2011). *Dohovir pro zasnuvannia Enerhetychnoho Spivtovarystva*. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_926 (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].
4. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2012). *Pro zatverdzhennia Instruktsii shchodo zastosuvannia ekonomichnoi klasyfikatsii vydatkiv biudzhetu ta Instruktsii shchodo zastosuvannia klasyfikatsii kredytuvannia biudzhetu: nakaz No 333*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0456-12> (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].
5. Kabinet Ministriv Ukrainy. (1995). *Pro sproshchennia poriadku nadannia naselenniu subsydii dlia vidshkoduvannia vytrat na oplatu zhytlovo-komunalnykh posluh, prydbannia skraplenoho hazu, tverdoho ta ridkoho pichnogo pobutovoho palyva: postanova No 848*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-95-%D0%BF> (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].
6. Yevropeyskyi Parlament ta Rada ES. (2009). *Pro spilni pravyla vnutrishnoho rynku elektroenerhii ta pro skasuvannia Dyrektyvy 2003/54/ES: Dyrektyva No 2009/72/EC*. URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245023096> (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].
7. Yevropeyskyi Parlament ta Rada ES. (2009). *Pro spilni pravyla vnutrishnoho rynku pryrodnoho hazu ta pro skasuvannia Dyrektyvy 2003/55/ES: Dyrektyva No 2009/73/EC*. URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245025615> (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].
8. European Parliament and of the Council. (2018). *On the promotion of the use of energy from renewable sources: Directive (EU) 2018/2001*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L2001&from=BG> Last accessed: 10.01.2020).
9. *Harantovana tsina na haz zakhystyt naselennia vid kolyvan tsin* [Guaranteed gas price will protect the population from price fluctuations]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/garantovana-cina-na-gaz-zahistit-naselennia-vid-kolivan-cin> (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].
10. NAK «Naftohaz Ukrainy». Richnyi zvit za 2017 rik. [Naftogaz of Ukraine. Annual reports. 2017 Annual Report]. URL: http://www.naftogaz.com/files/Zvity/NAK_AnRep2017-UA.pdf (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].
11. NAK «Naftohaz Ukrainy». Richnyi zvit za 2018 rik. [Naftogaz of Ukraine. Annual reports. 2018 Annual Report]. URL: <http://www.naftogaz.com/files/Zvity/Annual-Report-2018-ukr.pdf> (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].
12. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2018). *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro pokladennia spetsialnykh oboviazkiv na subiektiv rynku pryrodnoho hazu dlia zabezpechennia zahalnosuspilnykh interesiv u protsesi funktsionuvannia rynku pryrodnoho hazu: postanova No 867*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2018-%D0%BF> (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].
13. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2019). *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro pokladennia spetsialnykh oboviazkiv na uchashnykh rynku elektrychnoi enerhii dlia zabezpechennia zahalnosuspilnykh interesiv u protsesi funktsionuvannia rynku elektrychnoi enerhii: postanova No 483*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2019-%D0%BF> (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].
14. Pozytyiia NKREKP shchodo pryiniatoho rishennia «Pro pokladannia spetsialnykh oboviazkiv dlia zabezpechennia zahalnosuspilnoho interesu iz dostupnosti elektrychnoi enerhii dlia pobutovykh spozhyvachiv» [NERCEP's position on the decision «On the imposition of special obligations to ensure public interest in the availability of electricity for domestic consumers»]. URL: <http://www.nerc.gov.ua/?news=9128> (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].
15. *Katastrofy shche nema, ale hroshei na «zelenyi» taryf vzhe ne vystachaie* [There is no catastrophe yet, but the money for the «green» tariff is no longer enough]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2825845-katastrofi-se-nema-ale-grosej-na-zelenij-tarif-vze-ne-vistacae.html> (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].
16. «Ukrenerho» prosyt prybraty kompensatsiiu «zelenym» z taryfu [Ukrenergo asks for «green» compensation to be removed from the tariff]. URL: <http://ua-energy.org/uk/posts/ukrenerho-prosyty-prybraty->

kompensatsiiu-zelenym-z-taryfu?fbclid=IwAR1K9tHFqi1M5dSN4bs4aX9JP5JyvLt4IOohcp4]gLIHUPh_-15llYCSPZA (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].

17. Verhovna Rada Ukrainy. (2017). *Pro rynok elektrychnoi enerhii*: Zakon Ukrainy No 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19> (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].

18. Verhovna Rada Ukrainy. (2017). *Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2018 rik*: Zakon Ukrainy No 2246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19> (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].

gov.ua/laws/show/2246-19 (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].

19. Verhovna Rada Ukrainy. (2018). *Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2019 rik*: Zakon Ukrainy No 2629-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19> (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].

20. Verhovna Rada Ukrainy. (2019). *Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2020 rik*: Zakon Ukrainy No 294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/294-IX> (Last accessed: 10.01.2020) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15 січня 2020 р.